

DEMOGRÁFIAI JELLEGZETESSÉGEK A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NEMZETISÉG ÉLETÉBEN

MIRNICS KÁROLY

E tanulmány célja, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján bemutassa az általános népmozgalmi törvényszerűségek vetületét a jugoszláviai magyar nemzetiség életében. Ilyen értelemben — s ezt külön ki kell hangsúlyozni — nincs semmilyen sajátos nemzetiségi demográfiai törvényszerűség. Olyan törvényszerűségekről van szó, amelyek mindenütt érvényesülnek, az iparosodásnak és városiasodásnak mai fokán; megmutatkoznak minden nemzet és társadalmi osztály fejlődési folyamatában. A demokratikus, szocialista társadalmi viszonyok fontos tényezői e törvényszerűségeknek. Olyan értelemben, hogy bizonyos mértékig kidomboríthatják e jelenségek lehetséges pozitív jellegét, s ugyanakkor élet veszik a negatív megnyilatkozásoknak. Mindezek ellenére, a szocialista társadalmi viszonyok sem képesek a fellépő törvényszerűségek irányzatának teljes megváltoztatására. Mégis, bár általános érvényű demográfiai (népmozgalmi) törvényszerűségekről van szó, ki kell mondani, hogy ezeknek negatív megnyilatkozásai minden nemzeti kisebbség (tehát nemcsak a magyar s nemcsak a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbség, hanem minden ország nemzeti kisebbsége) történelmi életútjában és társadalmi életében hovatovább kifejezettebbek, mint a nemzetek, a nagy, egységes, etnikai egységek életében.

A modern társadalmat kialakító általános és átfogó érvényű iparosodási és városiasodási folyamatok úgyszólván mindenütt gyengítik azokat a törvényszerűségeket, amelyek ez ideig a nemzetiségek mint kisebbségek fennmaradásának, elkülönülésének, ezoterikus magukba zárkódásának kedveztek. A kis etnikai egységek és nemzetiségek szempontjából ezek a törvényszerűségek bizonyos mértékig mindig „bábeli” hatásúak. Az etnikai szétszóródás, létszám-csökkenés, ki- és szétvándorlás, nyelvi archaizálódás, az asszimiláció jelenségei az említett általános társadalmi-gazdasági hatások következtében egyre jobban erősödnek az olyan államokban, ahol nemzetiségek élnek. E jelenségeket a nemzetiségek érzik meg a legjobban, azután a kis nemzetek, majd a nagyobbak is. De míg az előbbieket egészen rövid idő alatt nagy változásoknak vannak kitéve e tekintetben, az utóbbiak csak hosszabb idő perspektívájában. Ez természetes is, hiszen ez ideig az internacionalizálódás folyamatai még mindig túlnyomórészt egy-egy állam keretein belül zajlanak le, s nem a megszüntetett határok környezetében. (E tekintetben nem is annyira természetesek, inkább politikai jellegűek.)

A nemzetiségeknek mint nemzeti kisebbségeknek létérdekük a demok-

ratikus, öngazgató szocializmus. Ugyanis csupán ez az a társadalmi viszony, amely az internacionalizálódást nem keresi az elnemzellenedésben, hanem a nemzetek és nemzetiségek kölcsönös közeledésében. Ez olyan társadalmi viszony, mely nem birodalmi egyesülésben látja a népek jövőjét, de nem is az eddigi nemzeti államok megmerevítését tűzi ki politikai célul, hanem a tisztán emberi társadalmi célokat. Ezek osztályos célok is, vagy még helyesebben, a munkásosztály egyetemes céljai.

Az öngazgató viszonyokban a nemzetiségek a társadalmi és állami ügyek alkotmányos és szerves irányítói. E társadalmi folyamatok irányításában mint nemzetiségi egységek is részt vehetnek, s ezért nem elejtettek, „elveszettek”. Az öngazgató, demokratikus szocializmus a nemzetiségek demográfiai jelenségeiben és számuknak alakulásában nem lát hétpecsételt állami titkot. Ellenkezőleg, épp a nemzetiségek társadalmi affirmálódása enyhíti az általános érvényű folyamatok tehetetlen szemlélését, behódoló tudomásulvételét. S ez egyúttal az egyedüli garancia a nemzetiségek elnemzellenedése, asszimilációja, elnéptelenedése, nyelvi elszegényülése, s a többi depopulációs jelenség feltartóztatására, leküzdésére.

A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS (DEPOPULÁCIÓ) JELENSÉGE

A jugoszláviai magyar nemzetiség népességcsökkenésének (depopulációjának) igen sok általános érvényű (jugoszláv) és sajátos (öntermészetű) oka van. Ezeknek a bemutatása korántsem egyszerű. Legáltalánosabban nézve azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarság ennek az országnak az életét éli. Ugyanakkor arra is utalnak, hogy a magyar etnikai természet és sajátosság, valamint kulturális hagyomány nagyon is él a jugoszláviai magyarságban, s ezeket az adottságokat sem az ötven évvel ezelőtt meghúzott határok, sem az az internacionalista szerep, amit a jugoszláviai magyarság magára vállalt a két nép közeledésében, nem törölhették el.

Ezenkívül a jugoszláviai magyarság mai demográfiai létét egész sor más regionális, etnikai, szocioprofessionális és pszichobiológiai sajátosság határozza meg. Nem utolsósorban meghatározzák azok a törvényszerűségek is, amelyek Jugoszlávia, s különösen Vajdaság gazdasági életében uralkodnak. Elsősorban a mezőgazdaság ötvenéves helyzete döntő a magyarság sorsának alakulására, (ennek az elemzése azonban most nem feladatunk).

A depopulációs jelenségek méreteire különösen kihat az a sajátos állapot, hogy a magyar lakosság etnikailag nem kompakt területen él, hanem túlnyomórészt vegyes lakosságú területen. Azonkívül a magyarok egy jelentős része teljesen elszigetelten él egy másik nemzet keretén belül.

Ezek nélkül nehéz megérteni és értékelni a jugoszláviai magyarság természetes szaporulatát és növekedését, valamint mechanikai migrációjának méreteit. Tagadhatatlan tény, hogy e folyamatok következtében a jugoszláviai magyar nemzetiség nem tekinthető egységes etnikai egésznek. A jugoszláviai magyar nemzetiség (s ez megkülönbözteti anyaország-

gától) nem alapul teljesen egységes nyelvi és kulturális közösségen. Az anyanyelv ismerete és a nemzetiségi hovatartozás többé nem azonosak. Ez nagyon megnehezíti a magyar etnikai és nemzetiségi sajátosságok tanulmányozását. Valószínű, hogy e folyamatok évszázadosak, természetesen, s jórészt a közös élet törvényszerűségeiből erednek. Azonban e természetes folyamathoz a megelőző időszakokban különböző manipulatív intézkedések is járultak, s bizonyos mértékben mesterségesse tették, azáltal, hogy gyengítették a jugoszláviai magyarság nemzetiségi hovatartozásának társadalmi tudatát, affinitását.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NEMZETISÉG SZÁMOKBAN

(Népszámlálási adatok)

Az 1921-es népszámlálás alkalmával Jugoszláviában 472 000 magyar nemzetiségű polgár élt; 1931-ben 468 000. A háború után az első népszámlálást 1948-ban tartották meg, s ekkor a magyarok száma 496 ezret tett ki. De a statisztikusok és demográfusok úgy találják, hogy ez a szám hovatovább túlbecsült, túlértékelt, mert a német nemzetiség egy része is magyarnak deklarálta magát. 1953-ban a magyarok száma 502 000, 1961-ben 504 000 volt. Az egyes jelzőszámok a következő növekedést mutatják: 1931/1921 99, 1948/1921 105, 1948/1931 106, 1953/1921 106, 1953/1931 107, 1953/1948 101, 1961/1921 107, 1961/1931 108, 1961/1948 102, 1961/1953 100.

Az abszolút és relatív számok is azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarok száma csupán nagyon lassan növekedett. (Az 1961/1921-es jelzőszám 107.) Tulajdonképpen ez a növekedés az életkorhatár eltolódásával magyarázható, mint majd látni fogjuk.

Ugyanakkor Jugoszlávia lakossága növekedésének a jelzőszámai a következők: 1931/1921 116, 1948/1921 126, 1948/1931 109, 1953/1921 136, 1953/1931 117, 1953/1948 107, 1961/1921 149, 1961/1931 128, 1961/1948 118, 1961/1953 110.

Jugoszlávia lakosságának száma 1961-ben 49 százalékban nagyobb volt, mint 1921-ben (jelzőszám 1961/1921 149). Az egész ország rohamos demográfiai növekedést mutat, a lakosság nagyobb hányada fiatalok.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK TERMÉSZETES SZAPORULATA

A számadatok azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarok számbeli növekedése feltűnően alacsony. Ha kiszámítjuk a Szerb Népköztársaság területén élő magyarok évi átlagos növekedését (azáltal, hogy az abszolút növekedést elosztjuk a lakosság átlagos számával, s ezt a viszonyt ezrelékben kimutatjuk), a következőket látjuk (sajnos nem rendelkezünk a Jugoszláviára vonatkozó adatokkal, s ezért a Szerb Szocialista Köztársaságra vonatkozó adatokat adjuk): a Szerbiában élő magyarok abszolút évi növekedése 1948—1953-ban 1641 főt tett ki, 1953—1961-ben viszont már csak 960 főt. Az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 3,7

ezrelék, 1953—1961-ben már csak 2,2 ezrelék. Természetes, hogy a lakosságnak ilyen ütemű évi átlagos növekedése tulajdonképpen csak viszonylagos, s mint majd látni fogjuk, főleg abból ered, hogy az életkorhatár eltolódott, a lakosság összetétele előregszik. A nemzedékcseré ezáltal eltolódik az 1980-on túli időszakra, s ekkor, mint majd látni fogjuk, bekövetkezik a magyar lakosság számának abszolút csökkenése is (természetesen, ha nem növekszik a születések ezreléke — ez azonban nem látszik túl valószínűnek). Az említett 3,7, illetve 2,2 ezrelék nem csupán a természetes szaporulatra korlátozódik, hanem ide számíthatnak a bevándoroltak is (mint ismeretes, az említett korszakokban történtek bevándorlások is Vajdaságba, illetve Jugoszláviába külföldről).

Ugyanakkor Szerbia lakosságának évi átlagos növekedése az 1948—1953-as időszakban 90 238 fő, az 1953—1961-es időszakban pedig 82 884 fő; az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 13,4, az 1953—1961-es időszakban pedig 11,3, vagyis a lakosság természetes szaporulata (itt csakis arról van szó) itt is mérséklődött, de csupán abban a mértékben, hogy a demográfiai összetétel alkalmazkodott a gyors ipari és gazdasági fejlődés előfeltételeinek a megteremtéséhez.

Vajdaságot a demográfiai irodalom gyakran idézi kifejezetten alacsony természetes szaporulata miatt. Vajdaság lakosságának a növekedése 1953-ban 6,9 ezrelék, 1961-ben pedig 11 ezrelék. Csakhogy ez a növekedés nem a természetes szaporulattal magyarázható, hanem a mechanikai növekedéssel — a bevándorlással. Mert ezekben az években a természetes szaporulat növekedése mindössze 11,1 ezrelék 1953-ban, illetve 8,6 1961-ben. Például az 1953—1961-es időszakban Vajdaság lakossága évente 19 300 fővel növekedett, de ebből csak 15 300 fő a természetes szaporulat —, a többi bevándorlás. Vajdaság lakosságának évi abszolút növekedése az 1948—1953-as időszakban 9881 fő, az 1953—1961-es időszakban viszont 18 793 fő; az évi átlagos növekedés az 1948—1953-as időszakban 5,8, illetve az 1953—1961-es időszakban 10,0.

Ugyanakkor a vajdasági magyarok abszolút évi növekedése az 1948—1953-as időszakban 1283 fő, az 1953—1961-es időszakban 902 fő; az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 3,0, viszont az 1953—1961-es időszakban már csak 2,0 ezrelék.

Csupán a Szerb Népköztársaság szűkebb területén élő magyarok évi növekedése kedvezőbb, mint Vajdaságban: 1948—1953-ban az évi abszolút növekedés 393 főt, az 1953—1961-es időszakban pedig 52 főt tett ki; illetve az átlagos évi növekedés aránya 1948—1953-ban 61,8, az 1953—1961-es időszakban pedig 7,9 ezrelék; szűkebb Szerbia térségében 15,0, illetve 9,8.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK TERÜLETI MEGOSZLÁSA

A jugoszláviai magyarok 1931-ben az ország lakosságának 3,3 százalékát tették ki; 1961-ben csupán 2,7 százalékát (504 368 fő). Az 1961-es népszámlálás idején Szerbiában 449 584 magyar nemzetiségű lakott, vagyis az összlakosságnak 5,9 százaléka; Horvátországban 42 347, vagyis

az összlakosságnak 1 százaléka; Szlovéniában 10 498, vagyis lakosságának 0,7 százaléka; Macedóniában 252 (0,0 százalék); Boszniában és Hercegovinában 0,0 százalék és Crna Gorában 279 (lakosságának 0,1 százaléka).

A jugoszláviai magyarok 89,1 százaléka Szerbiában, 8,4 százaléka Horvátországban, 2,1 százaléka Szlovéniában, 0,09 százaléka Macedóniában, 0,3 százaléka Bosznia—Hercegovinában és 0,1 százaléka Crna Gorában élt.

A Szerbiában élő magyarok (449 586) legnagyobb része (442 569), azaz 98,4 százaléka Vajdaságban, a kisebbik része (6818), azaz 1,5 százaléka pedig szűkebb Szerbia területén élt. Belgrád összlakosságának 0,7 százaléka magyar nemzetiségű volt. Ezenkívül még 210 magyar élt Kosovo—Metohija Autonóm Tartományban.

Az 1961-es népszámlálási adatok szerint Szerbia lakosságának 5,9 százaléka, szűkebb Szerbiának 0,1 százaléka, Vajdaságnak 23,9 százaléka, Kosovo—Metohijának 0,9 százaléka volt magyar nemzetiségű.

A Vajdaságban élő magyar nemzetiségű Bácska lakosságának 27,6 százalékát, Bánátnak meg 17,1 százalékát tette ki. Észak-Bácska lakosságának 64,8 százaléka, Dél-Bácskának 20,8 százaléka, Nyugat-Bácskának 22,7 százaléka, Szerémségnek 3,0 százaléka, Dél-Bánátnak 9,1 százaléka, Észak-Bánátnak 24,7 százaléka volt magyar nemzetiségű.

NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁS ÉS ANYANYELV

A Jugoszláviában élő magyarok 97,9 százaléka tud magyar nyelven beszélni. Az 504 369 magyarból, aki magyar nemzetiségűnek is vallja magát, 493 946 fő beszélt, azaz vallotta a magyart anyanyelvének az 1961-es népszámlálás alkalmával. Viszont 8661 fő, aki magyar nemzetiségűnek tartotta magát, a szerbhorvátot tartotta anyanyelvének; 114 a szlovént, 37 a macedónt, 21 az albánt, 68 a cigányt, 7 az oláhot, 909 valami más nyelvet és 606 nem adott feleletet e kérdésre.

Ezzel szemben nem lényegtelen megemlíteni, hogy 3570 szerbhorvát nemzetiségű a magyar nyelvet tartotta az anyanyelvének; ezenkívül 7415 különböző más nemzetiségű szintén a magyar nyelvet tartotta anyanyelvének (ezek főleg németek, zsidók, szlovákok stb., akik a magyarság asszimiláló hatását főleg az előző korszakban, s különösen a századfordulón érezték).

Hogy milyen ütemű az asszimilációnak ez a sajátos megnyilvánulása, sajnos nem mutatható ki (nem rendelkezem az 1953-as népszámlálás adataival). Csupán részadatokat lehet bemutatni.

Szerbiában 1953-ban a magyar nemzetiségűeknek 98,7 százaléka vallotta a magyart anyanyelvének, szemben az 1961-es 97,9 százalékkal. Szerbiában a 442 423 magyar anyanyelvet beszélő polgár közül 3236 szerbhorvát nemzetiségűnek tartja magát, 163 szlovénnek, 24 macedónnak, 11 crnagorainak, 421 nem megnevezett jugoszláv nemzetiségűnek, 1302 valami más szláv nemzetiségűnek, és 437 186 magyarnak.

Ezzel szemben 1961-ben Szerbiában 449 587 polgár magyar nemzetiségűnek vallotta magát, és ebből 443 775 a magyart tartotta anyanyelvének, 4569 a szerbhorvátot (1953-ban 3236), 22 a szlovént, 10 a mace-

dónt, 11 az albánt, 68 a cigányt, 5 az oláhot, 659 más nyelvet és 468 ismeretlen anyanyelvű.

Az 1961-es népszámlálás alkalmával 2646 szerbhorvát nemzetiségű a magyar nyelvet vallotta anyanyelvének; 121 szlovén nemzetiségű, 24 macedón, 28 crnogorai, 59 muzulmán és 408 nem megnevezett jugoszláv, ezenkívül még 5192 más nemzetiségű vallotta a magyart anyanyelvének.

NATALITÁS ÉS FERTILITÁS

Az adatok azt bizonyítják, hogy valamennyi iparosodó és növekvő életszínvonalú országban a születések ezrelékes növekedése mérséklődik. Csak természetes lehet, hogy ezt a jelenséget tapasztaljuk nálunk is Jugoszláviában. Így, az élve született gyermekek száma Jugoszláviában 1953-ban 1000 lakosra 28,6, 1961-ben 22,8 és 1964-ben 20,8. Ezzel szemben a jugoszláviai magyarok születési ezreléke (az élve született gyermekek száma 1000 lakosra), 1953-ban 19,7, 1961-ben 15,2 és 1964-ben 13,9.

Hasonló a helyzet Szerbiában is. Szerbia születési ezreléke 1953-ban 26,6, 1961-ben 20,2, 1964-ben 18,6. Ezzel szemben a Szerbiában élő magyaroké 1953-ban 19,8, 1961-ben 15,4 és 1964-ben 14,0.

Vajdaságot gyakran idézzük alacsony natalitása miatt. Valóban, ezt a felfogást az adatok tökéletesen igazolják. Vajdaságban a születési ezrelék 1953-ban 22,4, 1961-ben 17,1 és 1964-ben 14,9 volt. Viszont a vajdasági magyaroknál ezek a mutatók is alacsonyabbak; a születési ezrelék 1953-ban 19,8, 1961-ben 15,3 és 1964-ben 13,8. Csupán a Szerbia szűkebb térségében élő magyaroknál nagyobb a natalitás (1953-ban 23,9, 1961-ben 20,5 és 1964-ben 20,7).

Valószínű, hogy a magyarok alacsony születési ezrelékére némileg kihat a vegyes házasságokban született gyermekeknek más nemzetisége, azaz nem magyar nemzetisége. De ettől függetlenül is tény, hogy a magyaroknál tapasztaljuk az egyik legkisebb születési ezreléket. Különösen Észak-Bácskában, ahol a magyarságnak jelentős része él.

Ezt igazolják azok az adatok is, amelyek a fertilitásra (termékenységre) vonatkoznak. Ezt két jelzőszámmal mérjük: a fertilitás általános növekedési arányával, amely nem más, mint az összes 15—49 éves nők számának és egy meghatározott évben élve született gyermekek számának a viszonyozsáma. Ez Szerbia esetében 80,2, viszont a Szerbiában élő magyarok esetében 59,8.

A másik jelzőszám a meghatározott korosztályú anyáktól élve született gyermekek és e korosztályhoz tartozó összes nők számának az aránya. Ez az arány Szerbia esetében a 15—19 éves anyáknál (illetve lehetséges anyáknál) 66,3, viszont a magyarok esetében 66,1; a 20—24 éves korhatárban 176,5, illetve 172,9; a 25—29 éves korhatárban 131,7, illetve 104,6; a 30—40 éves korhatárban 66,8, illetve 46,3; a 35—39 éves korhatárban 31,6, illetve 21,0; a 40—44 éves korhatárban 21,0, illetve 7,0; a 45—49 éves korhatárban 5,0, illetve 1,2.

Míg majdnem minden negyedik albán lehetséges anyának születik gyermeke, ez csak minden huszadik magyar lehetséges anyánál történik meg. (Ez két vélet, s egyik sem kívánatos.) Az adatok azt bizonyítják,

hogy a Szerbiában élő nők 29,0 százalékának 1953-ban egyetlen élve született gyermeke sem volt, viszont a Szerbiában (Vajdaságban) élő magyar nőknél ez a százalék 28,1. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy e tekintetben nincs különösebb eltérés; tehát ez az adat nem magyarázza meg a rendkívül alacsony születési ezreléket. Erre a jelenségre más adatok világítanak rá.

Nem hanyagolhatók el azok az adatok, amelyek arra vonatkoznak, hogy a megszült gyermekek hányadik gyermekként születtek.

Az élve született gyermekek százalékos aránya Szerbiában a következőképpen alakult: 1953-ban az élve született gyermekek között az első gyermekként születettek százaléka 34,2 volt, viszont 1964-ben 39,1. Ugyanakkor a Szerbiában élő magyarok esetében ez a százalék 1953-ban 39,3 volt, és 1964-ben 51,8 százalékra emelkedett.

A második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik gyermekként született gyermekek száma zuhant Szerbiában is, de különösen csökkent magyar vonatkozásban. A harmadik gyermekként születettek százaléka mindössze 9,4, a negyedikként születetteké 4,0 százalék, az ötödikként születetteké 1,6, a hatodik gyermekként születetteké 2,7 százalékot tett ki 1964-ben. A fent említett adatokból látható, hogy a jugoszláviai magyarok, s különösen a Vajdaságban élő magyarok családtervezés tekintetében nagymértékben követték Magyarország hagyományait. Ugyanis Magyarországon is a születések ezreléke 1935—1939-ig 20,1, 1950—1954-ig 21,1, 1960—1964-ig 13,6 és 1965-ben 13,1 volt. Mint láttuk, a vajdasági magyarság évi átlagos születési ezreléke 1950—1965-ig 19,8-ról 13,8-ra zuhant, Magyarországon viszont 21,1-ről 13,1-re. Nyilvánvaló, hogy az ilyen születési ezrelék a jugoszláviai magyarok számára nem biztosíthatja a demográfiai jövőt, ez először az elöregedés, majd a népességcsökkenés veszélyével fenyegeti.

MORTALITÁS

1950-től 1954-ig Jugoszláviában a mortalitás ezreléke 12,4, Szerbiában 12,4 és Vajdaságban is 12,4; 1964-ben Jugoszláviában 8,9, Szerbiában 9,0 és Vajdaságban 9,4. A Szerbiában élő magyarok intenzív elöregedésének a következményeként igen nagy az elhalálozási ezrelék: 1953-ban 11,4, 1961-ben 11,0 és 1964-ben 11,1 (ez az eset a vajdasági magyaroknál is).

Hogy éppen elöregedésről van szó, azt abból látni, hogy az elhalálozás jelzőszáma éppen a Szerbiában élő magyaroknál esett legkevésbé, ha 1963-at százzal jelöljük: 1961-ben 96,5, 1964-ben 97,4; Vajdaságban 92,4, illetve 93,3.

Viszont a Szerbiában élő összlakosság elhalálozásának a jelzőszáma (ha 1953-at százzal jelöljük) 1961-ben 79,3, 1964-ben 81,3; Vajdaságban pedig 1961-ben 77,6 és 1964-ben 74,1. Az elhalálozás ilyen méretű csökkenése azzal magyarázható, hogy a lakosság összetétele aránylag fiatal, és az egészségügyben tett intézkedések az életkorhatár eltolódását eredményezték.

Ugyanakkor az egyik legalacsonyabb csecsemőelhalálozási százalékot mind Jugoszláviában, mind Szerbiában és Vajdaságban éppen a magya-

rok mutatják (1961-ben 60,0 Jugoszláviában, 59,3 Szerbiában és 60,2 Vajdaságban). Viszont Jugoszlávia összlakossága esetében ez az ezrelék 82,0, Szerbiában 82,9 és Vajdaságban 71,6. Az adatok azt bizonyítják tehát, hogy a jugoszláviai magyar nemzetiség élt egészségügyi rendszerünk lehetőségeivel, s ezzel nagyban megjavította a maga egészségi állapotát, és meghosszabbította átlagos életkorát. Más adatok is ezt bizonyítják. Például, a korosztályonkénti elhalálozás ezreléke Vajdaságban éppen a magyaroknál a legalacsonyabb. Azonban a 65 éves és annál korosabb férfiak elhalálozási ezreléke Szerbia esetében 1953-ban 87,0, 1961-ben pedig 77,2. Viszont a magyarok esetében 1953-ban már 81,5 és 1961-ben is 80,8. A nők esetében nincs különösebb eltérés.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK MIGRÁCIÓI

A migráció lényegét nemigen érteni meg azok nélkül az adatok nélkül, amelyek magára a mai mozaikszerű etnikai környezetekre vonatkoznak. Például, Vajdaság 35 városa közül csak 8 városnak homogén, mononacionális a lakossága. Ezzel szemben Szerbia szűkebb területén a városok 90 százaléka mononacionális jellegű, hiszen 72 város közül 67 lakosságának több mint 80 százalékát egynemzetiségű lakosság alkotja. Kosovo—Metohija Autonóm Tartományban ugyanúgy, mint Vajdaságban, a városok 80 százalékának a lakossága multinacionális összetételű. Az ilyen etnikai tarkaság Vajdaságban azzal is magyarázható, hogy a lakosság 54 százaléka változtatta tartózkodási helyét — migrált.

Ami a magyarokat illeti, ez az egyik legmobilisebb népcsoport Jugoszláviában. Ezt mutatják az adatok: Az 1961-es népszámlálás szerint Bosznia—Hercegovinában ezer magyar élt, viszont ezer azoknak is a száma, akik elhagyták ezt a köztársaságot. Crna Gorában és Macedóniában nincsenek magyarok. Ellenben Horvátországba 5000 magyar költözött be, s ugyanannyi (5000) ki is költözött Horvátországból. Szlovéniába nem költözött magyar, ellenben ebből a köztársaságból 1000 magyar költözött ki. Szerbiába 7000 magyar költözött be, és csak 6000 költözött ki. Szerbia vonzza legjobban az ország magyarjait, s ez érthető is. Szerbiába 6549 magyar költözött be az 1961-es népszámlálás szerint, vagyis 1000 Bosznia—Hercegovinából, 118 Crna Gorából, 4823 Horvátországból, 248 Macedóniából és 36 Szlovéniából.

Szerbia szűkebb területe is vonzza a többi köztársaság magyarjait. Ide 602 magyar költözött; Horvátországból 395, Bosznia—Hercegovinából 111, Macedóniából 57 és Szlovéniából 21. Kosovo—Metohija Autonóm Tartományba mindössze 19 magyar költözött a többi köztársaságból. Ellenben Vajdaságba 5828 magyar költözött a többi köztársaságokból (Bosznia—Hercegovinából 886, Crna Gorából 97, Horvátországból 4419, Macedóniából 187 és Szlovéniából 339).

Meg kell állapítani, hogy Észak-Bácska magyarsága a legkevésbé változtatja tartózkodási helyét a többiekhez képest. Észak-Bácska lakosságának 90 százaléka Vajdaságban született, s csak 67 százaléka az eredeti születési helyén lakik.

Érdekesek a Szerbiában élő magyarok lakóhely-változtatásairól, illetve

migrációjáról beszélő kimutatások. Így például az 1961-es népszámlálás szerint Szerbia szűkebb területére 4711 magyar költözött, illetve 4020 költözött el. Kosovo—Metohija nem vonzotta a magyarokat. Ugyanis mindössze 172 magyar költözött oda, viszont 178 elköltözött.

Vajdaság a magyarok igazi migrációs területe. Vajdaságba a népszámlálás adatai szerint 9548 magyar költözött be, de 9636 el is költözött (különbség 88). Ha a migrációs formák összes alapját egybe vesszük (vagyis a köztársaságok közötti s a Szerbia területén belüli migrációt), azt látjuk, hogy 21 869 magyar vett részt a lakóhely-változtatásokban.

Jelentőséggel bír még az az adat is, amely szerint Bánátból 8760 magyar költözött át Bácskába és Szerémségbe (főleg Bácskába), viszont ellenkező irányba, vagyis Bácskából és Szerémségből Bánátba mindössze 4995-en telepedtek át. 2000 magyar Bácskából és Szerémségből Sumadijába költözött, de onnan is költöztek magyarok Bácskába és Szerémségbe (1897). Bánátból Sumadijába 1554 magyar költözött, Sumadijából pedig 951 magyar költözött Bánátba.

Újabb adatok arról beszélnek, hogy a magyarok száma jelentősen megnövekedett Belgrád város területén, annak környékén, illetve szűkebb Szerbiában. Viszont azokat a feltevéseket, amelyek körülbelül 40 000 főről beszélnek, ilyen vonatkozásban nem tartom valószínűnek.

KÜLFÖLDRE KÖLTÖZÉS ÉS VENDÉGMUNKA-VÁLLALÁS

A jugoszláviai magyarok származásuk szerint nem tisztán jugoszláviai születésűek, hiszen az évtizedek folyamán (a háború előtt, alatt és azután is) Jugoszláviába magyarok költöztek más országokból, de főleg Magyarországról. Így az 1961-es népszámlálás azt mutatja, hogy 11 000 külföldi születésű magyar (legtöbbje Magyarországról) Jugoszláviában telepedett le. Ezek legnagyobb része, 9826 Szerbiában, illetve 8720 Vajdaságban telepedett le. Ezt a számot azonban meghaladja azoknak a magyaroknak a száma, akik külföldre vándoroltak Jugoszláviából. Sajnos, erről nem állnak rendelkezésemre pontos adatok, s csak részleges betekintésem van a háború utáni időszakba. Az az egy biztos, hogy az 1960—1964-es időszakban Szerbiából évente 1400—1500 személy költözött külföldre (véleg elhagyta hazáját, illetve lemondott állampolgárságáról). Ezeknek a legnagyobb része éppen magyar, s csak kisebb mértékben szerb és német. A külföldre telepedettek, költözők legnagyobb része először Nyugat-Európába, onnan Amerikába és Ausztráliába költözött tovább. Az adatok azt bizonyítják, hogy éppen a magyar kivándorlók száma növekedik egyre jobban. Ami a magyar vendégmunkások számát illeti, senki sem tudja pontosan, mint ahogyan országos viszonylatban sem tudjuk, mennyi hazánkfia dolgozik külföldön. A hivatalos adatok körülbelül 300 000 vendégmunkásról beszélnek, azonban a szakszervezeti kongresszusi anyagok 500—550 000 főt is említettek. Minden túlzás nélkül valószínű, hogy a magyarok az ország lakosságához mért számarányuknak megfelelően képviseltetik magukat a vendégmunkások számában. Valószínű, hogy ez az arány még nagyobb. Erről bizonyos adatok is beszélnek. A Tartományi Munkaközvetítő Iroda hivatalos adatai szerint

1968 augusztusától decemberéig (tehát nem egészen fél év alatt) Vajdaságból 3000 ember vállalt külföldön munkát. Névelemzés alapján megállapítható, hogy ezeknek körülbelül kétharmada magyar nemzetiségű. Az adatok nem beszélnek arról, hogy mennyi vendégmunkás ment külföldre az 1968-as év előtt, ugyanis a vendégmunkások 1968 előtt nem vállaltak munkát a Tartományi Munkaközvetítő Iroda közvetítésével.

Csak azoknak a magyaroknak a száma, akik az országból kivándoroltak, majdnem akkora, mint a természetes szaporulat, illetve évi növekedés. Viszont akik vendégmunkásként mennek külföldre, szám szerint néhányszorosan meghaladják a természetes szaporulatot, illetve az évi növekedést.

VEGYES HÁZASSÁGOK

A magyar az egyik legnyitottabb természetű nemzetiség Jugoszláviában. Ez különösen megmutatkozik a vegyes házasságok számában, amelyet magyar nő vagy magyar férfi köt más nemzetiségű férfival vagy nővel. Azok között a házasságok között, amelyeket magyarok kötöttek 1956-ban, Jugoszláviában 9,3 százalék, Szerbiában 9,1 és Vajdaságban 18,1 százalék volt a vegyes házasság. 1963-ban már ez a részarány Jugoszláviában 12,4, Szerbiában 12,0 és Vajdaságban 22,7 százalékra emelkedett. Az 1964-es és 1965-ös adatok már 25—26 százalékos arányról tanúskodnak Vajdaságban.

Érdekes e jelenség fejlődését közelebbről is megvizsgálni. 1956-ban Szerbiában 4227 magyar nő 3383 esetben kötött magyar férfival házasságot, viszont 419 esetben szerb, 246 esetben horvát, 14 esetben szlovénnal, 7 esetben macedónnal, 16 esetben Crna Gorai-val, 6 esetben albánnal, 12 esetben bolgárral, 16 esetben szlovákkal, 9 esetben román, 1 esetben cigánnyal és 98 esetben más nemzetiségű férfival. Ugyanabban az évben 3962 magyar férfi 3383 esetben kötött házasságot magyar nővel, továbbá 254 esetben szerb, 188 esetben horvát, 12 esetben szlovén, 7 esetben macedón, 10 esetben Crna Gora-i, 5 esetben bolgár, 32 esetben szlovák, 6 esetben román nővel stb.

1963 további ugrást jelent a vegyes házasságok számának növekedésében. Ebben az évben a 4254 férjhez menni készülő magyar nő közül 3167 kötött házasságot magyar férfival; ellenben 656 szerb, 257 horvát, 14 szlovénnal, 13 macedónnal, 28 Crna Gorai-val stb. Hasonlóképpen a 3828 nősülni készülő magyar férfi közül 3167 kötött házasságot magyar nővel, viszont 346 szerb, 220 horvát nővel stb.

Csak Vajdaságot tekintve, itt még nagyobb a vegyes házasságok aránya 1963-ban. Itt a 4096 házasulandó magyar nő közül 3140 kötött házasságot magyar férfival; 545 szerb, 252 horvát, 12 szlovénnal, 9 macedónnal, 23 Crna Gorai-val stb. Ugyanígy a 3730 nősülni készülő magyar férfi közül 3140 választott magyar nőt; 300 szerbet, 200 horvátot stb. Az adatok arról tanúskodnak, hogy különösen sok a magyar nők száma a vegyes házasságokban. A magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak; bár az utóbbiak száma is egyre növekszik.

A MAGYAR LAKOSSÁG ELŐREGEDÉSE

Megállapítható, hogy a magyarok maszkulinitásának az aránya kielégítővé teszi a lakosság reprodukcióját. (Szerbiában 1953-ban 882, 1961-ben 897, illetve Vajdaságban 1953-ban 880, és 1961-ben 904, ezer nőre számítva.) Kielégítő a fertilis lakosság hányada is, ami úgyszintén lehetővé teszi a lakosság reprodukcióját (Szerbiában 1953-ban 121 311, illetve 1961-ben 115 774 a 15—49 éves nők száma, ami az összlakosság 27,5 százaléka 1953-ban, illetve 25,8 százaléka 1961-ben), bár nem hanyagolható el az itt észlelt csökkenés sem, hisz ez is kihat a magyarok fertilitásának, natalitásának az esésére. Általában, a demográfiai tanulmányozás azt bizonyítja, hogy a magyarok alacsony fertilitásának, natalitásának, természetes szaporulatának az okát más pszichoszociológiai tényezőkben kell keresni. Ezeket az okokat azonban ebben az írásban nem vehettem számba; ehhez nemcsak a primáris demográfiai adatokra lenne szükség, hanem szekundáris — szociológiai jellegű kutatásokra is, amelyekkel pillanatnyilag nem rendelkezem, de tudomásom szerint más sem.

Az viszont kimutatható, hogy egyáltalán nem kielégítő a magyar lakosság öregedésének az üteme. Míg jugoszláv viszonylatban 1953-ban a 0—19 éves lakosság az összlakosság 40,8 százalékát tette ki (Vajdaságban 35,0 százalékát), a magyaroknál ez a számarány csupán 32 százalék. Ez az arány 1961-ben Jugoszláviában 38,5 százalék volt, Vajdaságban 33,2 százalék, a magyarok esetében pedig már csak 30,6 százalék.

A 20—39 éves lakosság 1953-ban Jugoszláviában az összlakosság 29,4 százalékát, Vajdaságban 30,3 százalékát, a magyarok esetében pedig 28,9 százalékát tette ki; 1961-ben viszont Jugoszláviában 32,5, Vajdaságban 33,2, a magyaroknál pedig 29,4 százalék volt ez az arányszám.

A 40—59 éves lakosság 1953-ban Jugoszláviában 20,9 százalékát, 1961-ben pedig 19,0 százalékát adta az összlakosságnak; Vajdaságban ez az arány 1953-ban 20,0 százalék, 1961-ben 21,7 százalék; a magyaroknál viszont 1953-ban 27,0, s 1961-ben is 25,6 százalék, annak ellenére, hogy a háború után a magyaroknál is igen nagy volt a natalitás. (Ennek oda kellett volna hatnia, hogy a kimutatott százalék kisebb legyen.)

A 60 éves és ennél öregebb lakosság 1953-ban Jugoszlávia összlakosságának 8,9 százalékát, 1961-ben 10,0 százalékát; Vajdaságban 1953-ban 10,7 százalékát, 1961-ben 11,9 százalékát; a magyaroknál pedig 1953-ban 12,1 százalékát, 1961-ben pedig már 14,1 százalékát alkotta.

A magyar nemzetiségű lakosság, összetételét tekintve, a legöregebbek között van az országban.

Az előregezés üteme jelzőszámokkal mérve a következő Szerbiában: habár a magyar lakosság 1953-tól 1961-ig 441 907 főről 449 587 lakosra nőtt (jelzőszáma 102,4);

— a 0—19 éves lakosság 141 363 főről 137 479 főre csökkent (jelzőszám 97,25);

— a 20—39 éves lakosság (a háború utáni generáció, amely a magyaroknál is a legnépesebb volt a magas natalitási ezrelék következtében) 127 516 főről 132 387 főre növekedett (jelzőszám 103,81);

— a 40—59 éves lakosság 119 277 főről 114 862 főre csökkent (jelzőszám 96,029);

— a 60 éves és öregebb lakosság 53 709 főről 64 680 főre növekedett (jelzőszám 120,42).

Az adatok nagyon szemléletesen mutatják a lakosság öregedésének az ütemét.

A 0—19 éves lakosság 1953-ban az összlakosság 31,98, 1961-ben pedig 30,57 százalékát alkotta. A 20—39 éves lakosság az 1953-as évben az összlakosság 28,85, 1961-ben pedig 29,44 százalékát adta. A 40—59 éves lakosság 1953-ban a magyar nemzetiségű összlakosság 26,99 százaléka volt, 1961-ben pedig már 25,54 százaléka. S végül a 60 éves és öregebb lakosság 1953-ban a Szerbiában élő magyar összlakosság 12,15 százalékát, s 1961-ben 14,38 százalékát képezte. Egyedül szűkebb Szerbia területén (ahol 1953-ban 6409 magyar élt, illetve 6816 fő 1961-ben) tapasztalható a magyar ifjú generáció növekedése (1309 főről 1405 főre). Ezért az elöregedés itt nem annyira kifejezett, bár a 60 évesek és ennél idősebbek száma itt is 514 főről 845 főre emelkedett. A többi korosztályoknál nincs összetétel- és jelzőszámbeli változás.

Vajdaságban a magyar lakosság 1953-tól 1961-ig 435 545 főről 442 561 főre emelkedett (jelzőszám 101,61). Azonban a 0—19 évesek száma mégis 140 025 főről 136 026 főre csökkent (jelzőszám 97,14); a 20—39 éves korosztály 124 888 főről 129 756 főre emelkedett (jelzőszám 103,89); a 40—59 évesek korosztálya 117 201 főről 112 785 főre esett (jelzőszám 86,23); viszont a 60 évesek és ennél idősebbek száma itt is 53 189 főről 63 821 főre emelkedett (jelzőszám 119,98).

Vajdaságban a magyarok legfiatalabb korosztálya az összlakosság 32,14 százalékát képezte 1953-ban, illetve 30,73 százalékát 1961-ben; viszont a legidősebb korosztály százaléka az összlakosságban 12,22 százalékról 14,42 százalékra emelkedett 1953—1961-ig.

KÉSEI HÁZASSÁGKÖTÉSEK

Mivelhogy házastársi viszonyból származik a gyerekek 90 százaléka, ennek tanulmányozása mindenképpen nélkülözhetetlen. Az adatok azt mutatják, hogy 1953-ban a nőtlen vajdasági magyar férfiak száma, illetve számaránya 26,4 százalékról 24,4 százalékra csökkent, viszont a nős férfiak aránya 68,8 százalékról 70,5 százalékra növekedett. Megnövekedett az özvegyek és elváltak száma is. A vajdasági magyar hajadon nők százaléka is 17,9 százalékról 15,7 százalékra csökkent. Ellenben a férjes nők száma 62,6 százalékról 65,7 százalékra növekedett. Nagyon nagy az özvegyasszonyok száma: 17,2, illetve 15,6 százalék, s növekszik az elvált asszonyok száma is, 2,3 százalékról 2,8 százalékra. Az adatok hasonlóak Szerbiára, illetve Vajdaságra vonatkoztatva is.

Az a körülmény, hogy a nőtlenek és hajadonok százalékos részesedése csökkent, főként azzal magyarázható, hogy 1953—1961-ig csökkent a 15—19 éves korosztály száma.

Mindaz a következőkben ki fog hatni a magyar lakosság számának alakulására, különösen azért, mert a magyarok későbbben lépnek házasságra, ez pedig a lakosság számának a mérséklődése irányába hat. A később házasodó nők a fertilis női korosztályok számára közvetlen veszteséget jelentenek.

Sajnos nem rendelkezem az 1961-es adatokkal, de már az 1953-as adatok is erről tanúskodnak: — Vajdaságban a 15—19 éves magyar nők 86,9 százaléka (szerbiai adat: 87,1 százalék); a 20—24 évesek 34,9 százaléka (Szerbiában is 34,9 százalék); a 25—29 éveseknek már 15,9 százaléka (Szerbiában 12,5 százalék); a 30—39 évesek 8,6 százaléka (Szerbiában 5,7 százalék); a 40—49 évesek 6,4 százaléka (Szerbiában 3,3 százalék); az 50—59 évesek 6,0 százaléka (Szerbiában 2,6 százalék); és a 60 évesek és ennél öregebbek 4,2 százaléka (Szerbiában 1,7 százalék) nem lépett házasságra.

Ez tapasztalható a férfiak esetében is. A vajdasági magyar férfiak 15—19 éves korosztályának 98,1 százaléka (Szerbiára vonatkozó adat: 93,4 százalék); a 20—24 évesek 72,3 százaléka (Szerbiában 57,9 százalék); a 25—29 évesek 23,2 százaléka (Szerbiában 19,1 százalék); a 30—39 évesek 9,14 százaléka (Szerbiában 7,1 százalék); a 40—49 évesek 6,9 százaléka (Szerbiában 3,9 százalék); az 50—59 évesek 4,3 százaléka (Szerbiában 2,8 százalék); a 60 évesek és idősebbek 2,6 százaléka (Szerbiában 2,0 százalék) — nem lépett házastársi viszonyba.

A kései házasságkötésekkel kapcsolatban a következő a helyzet (ugyancsak az 1953-as adatok alapján). Míg a magyar 18 éves férfiak 2,6 százaléka lép házasságba, Szerbiában ez az arány 13,3 százalék. A 19 évesek 4,9 százaléka (Szerbiában 10,5 százalék); a 20—24 évesek 48,4 százaléka Szerbiában 40,4 százalék); a 25—29 évesek 32,3 százaléka (Szerbiában 14,4 százalék); a 30—39 évesek 8,9 százaléka (Szerbiában 7,5 százalék); a 40 évesek és idősebbek 1,3 százaléka (Szerbiában 0,9 százalék) köt házasságot.

Ez vonatkozik a vajdasági magyar nőkre is. Ezek legjava a 20—29 éves korban köt házasságot, s kisebb, mint Szerbiában azoknak a száma, akik e korhatár előtt kötnek házasságot. Itt megjegyzem azt is, hogy a magyarok, bár később lépnek házasságra, tartós házasságokat kötnek: az 1953-as adatok szerint a férfiak 88,1 százaléka (Szerbiában 85,4 százalék), a nők 89,5 százaléka (Szerbiában szintén 89,2 százalék) első házasságban élt.

A kései házasságkötésnek közvetlen következményei vannak. Míg a magyar nemzetiségű élve született gyermekek közül 1953-ban 39,3 volt egyke, 1961-ben már 51,8 százalék (Szerbiában 34,2, illetve 39,1 százalék); második gyermek 1953-ban 29,6 százalék, 1961-ben 30,5 százalék (Szerbiában 28,1, illetve 27,8 százalék); harmadik gyermek 1953-ban 14,7 százalék, 1961-ben 9,4 százalék (Szerbiában 16,3, illetve 11,7 százalék); negyedik gyermek 1953-ban 6,6 százalék, 1961-ben csupán 4,0 százalék (Szerbiában 8,4, illetve 6,7 százalék); ötödik gyermek 1953-ban 3,6 százalék, 1961-ben 1,6 százalék (Szerbiában még mindig 4,9, illetve 4,9 százalék); hatodik és a következő gyermekek 1953-ban 6,2 százalék és 1961-ben 2,7 százalék (Szerbiában 8,1, illetve 9,8 százalék).

ISKOLÁZTATÁS ÉS A MAGYAR NYELV ISMERETE

Ez alkalommal nincs szándékomban felölelni a jugoszláviai magyarok iskoláztatásának, közoktatásának és tanügyeinek valamennyi problémáját. Ezt majd egy más alkalommal teljes egészében igyekezem megvilágítani. Most csak azokon a kérdéseken időznék el, amelyek közvetlenül veszélyeztetik a magyar nyelv tökéletes elsajátítását és az anyanyelvi oktatást, s ezáltal a nemzeti jelleg és tudat elsatnyulásához vezethetnek.

Az 1963/64-es tanévben Vajdaságban az 54 795 magyar elemi iskolás tanuló közül (ami a magyar nemzetiség 12,4 százalékát tette ki) anyanyelvi oktatásban 44 070 tanuló részesült (a lakosság 10,0 százaléka), szerbhorvát tannyelvű oktatásban pedig 10 725 tanuló (a lakosság 2,4 százaléka). Itt nem beszélek a horvátországi és szlovéniai tanügyi helyzetéről, ami teljes egészében nem ismeretes előttem.

Az 1959/1960-as tanévben a magyar elemi iskolások közül 6899 (13,1 százalék), 1960/1961-ben 9279 (17,0 százalék), 1961/1962-ben 9878 (18,2 százalék), 1962/1963-ban 10 849 (19,4 százalék), 1963/1964-ben 10 725 (19,3 százalék) járt szerbhorvát tagozatra.

Az 1967/1968-as tanévben a 49 350 magyar elemi iskolás közül 39 109 járt magyar tagozatra, és 10 008 szerbhorvát tagozatra (azaz 23 százalék).

Meg kell mondani, hogy az 1961/1962-es tanévben (sajnos frissebb adatokkal nem rendelkezem) a 44 269 gyermek közül csupán 37 937 nyert nyolcosztályos anyanyelvi oktatást (85,8 százalék), 1786 (4 százalék) csupán 4 osztályos oktatásban részesült (azután szerbhorvát tagozaton folytatta tanulmányait), és végül 4546 (10,2 százalék) olyan helységekben járt iskolába, ahol nem volt teljes nyolcosztályos iskola, vagyis csupán négyosztályos elemi iskola volt. A 410 helységben, ahol magyar kisdíákok jártak iskolába, csupán 248-ban (60,5 százalék) volt teljes elemi iskola, 162 helységben (39,5 százalék) csupán négyosztályos elemi iskola volt. A 248 helység közül, ahol teljes nyolcosztályos általános iskola volt, csupán 67 volt magyar tannyelvű; ezekben a helységekben volt még 30 négyosztályos elemi iskola, azaz összesen 107 magyar tannyelvű elemi iskola. 151 helységben nem volt magyar tannyelvű elemi iskola; 113 helységben azért, mert nem volt elég magyar diák, 38 esetben pedig egyéb okokból.

A 162 helység közül, ahol csupán négyosztályos elemi iskola volt, 91-ben megszervezték a magyar anyanyelvi oktatást, 71 helységben pedig nem szervezték meg, vagy azért, mert a diákok száma a törvény által előírtnál kisebb volt (62 helységben), vagy egyéb (főleg anyagi) okokra hivatkozva (9 helységben).

Időközben csökkent a magyar elemi iskolák száma. Az 1960/61-es tanévben összesen 234 területi elemi iskolában volt magyar tagozat; 1965/66-ban 212-ben; az 1966/1967-es tanévben már csak 194-ben. Sok helyütt maguk a szülők követelték az anyanyelvi oktatás megszüntetését. Ilyen esetek különösen Szerémségben fordultak elő, de voltak más-hol is. A magyar tagozatok megszüntetésére hatással volt a magyar középiskolások alacsony száma is. Várható, hogy a középiskolák számának növekedésével fokozódik majd az anyanyelvi oktatás szükségének érzete az elemi iskolákban.

Természetesen, ez a lemorzsolódás nem mindenütt egyforma intenzitású. Az 1968/1969-es tanévben Bácskában a 35 577 elemi iskolás magyar gyermek közül 29 872 magyar tagozatra jár; Bánátban a 12 766-ból csak 9537; viszont Szerémségben az 1007 magyar iskolás gyermek közül csupán 48 részesül anyanyelvi oktatásban. Ha sorra vesszük a városokat és falvakat, akkor a helyzetkép még tarkább. Pancsova vezet: a 961 magyar gyermek közül csak 242 jár magyar tannyelvű iskolába. Újvidéken a szerbhorvát tagozatra járó magyar gyermekek hányada 50-re rúg. (A 2956 gyermek közül 1493 szerbhorvát tagozatra jár.) Zomborban a 2185 magyar elemi iskolás gyermekből 1436; Versecen a 632-ből 251; Szabadkán a 7891-ből 6478; Zrenjaninban a 2740-ből 2143; Zentán a 3273-ból 3204; Bácsopolyán a 3619-ből 3512 diák jár magyar tagozatra, és így tovább. A magyar lakta helységeekben a magyar gyermekek főleg magyar tannyelvű iskolába járnak. Így van ez Csernyén, Kanizsán, Zsististén, Csókán, Becsén, Káshegyesen, Temerinben stb. Azonban, Szenttamáson is a 666 gyermek közül 630 magyar iskolába jár, bár itt a 2272 diákból 1592 délszláv nemzetiségű. Hasonló a helyzet Kikindán is, ahol az 1849 magyar gyermekből 1589 magyar iskolába jár, bár a 9553 tanuló közül 7572 délszláv nemzetiségű. Ebből is látható, hogy nem holmi törvénytörésről van szó. A vegyeslakta helységeken is lehetséges a magyar tannyelvű oktatás sikeres megszervezése és a magyar ajkú gyermekek magyar iskolákban történő oktatása, illetve megtartása.

A helyzet tehát rendezésre vár. Nemcsak elemi iskolai szinten. A középiskolai anyanyelvi oktatás rendezése nélkül ugyanis nem oldhatjuk meg az elemi iskoláztatás kérdéseit sem. Hisz az elemi iskoláztatás kulcskérdéseit a nemzetiségi középiskolák fejlesztésével és kialakításával lehet csupán rendezni. Márpedig attól messze vagyunk, hogy azt mondhasuk, hogy a nemzetiségi középiskoláztatást rendeztük.

Az 1961-es évben a magyar középiskolások (15 030) közül csupán 3996 járt magyar tannyelvű középiskolába. Az 1966-os évben már csak 10 353 középiskolás diák volt, vagyis 5000-rel (33 százalékkal) kevesebb. Igaz ugyan, hogy 3996 gyermek helyett 4859 járt magyar tagozatra, azonban a magyar középiskolások száma erősen csökkent. Igaz, hogy az 1961/62-es tanévben húsz, az 1965/66-os tanévben pedig 35 középiskolában volt magyar tagozat. Viszont az előadók száma 189-ről 163-ra csökkent. Az adatok sorolhatók tovább. Mindenképpen csak azt bizonyíthatják, hogy az egész iskolarendszert „anyanyelvesíteni” kell, és megfelelő számú és hozzáférhető bentlakásos kollégiummal és internátussal kell ellátni ahhoz, hogy a magyar anyanyelvi oktatás érdekeit is szolgálja.

PROGNÓZISOK A JÖVENDŐBELI DEMOGRÁFIAI HELYZETRŐL

Hivatalos adatok állapították meg, hogy a jugoszláviai magyarok demográfiai helyzete depopulációs irányzatokat mutat. Sajnos, ezeken az adatokon nemigen gondolkodtunk el. Ez ideig tartományunkban senki sem foglalkozik komolyan és tudományosan a nemzetiségek demográfiai helyzetével. Sőt, tartományunkban van ugyan statisztikai hivatal, de

egyetlen tudományos felkészültségű demográfust sem foglalkoztat. Természetes tenát, hogy senki sem tudja előre jelezni a vazolt jelenségek utemét és méreteit. Még kevésbé azt, hogy milyen társadalmi intézkedéseket kellene loganatosítani ezen a téren.

Mindezek megnehezíti a prognózist. Tiszta képet csakis az 1971-es népszámlálás adnat majd. Az azonban biztos, hogy törekedni kell az említett demográfiai jelenségek minel teljeseob megvilágítására.

A jugoszláviai magyarok száma 1953-tól 1961-ig egyáltalán nem növekedett, s 1948-hoz kepest is csupán 1,6%-os növekedest mutat. Ez is jórészt annak tudható be, hogy a lakosság átlagos életkora megnösszabodott (most 67 év, az országban a legnagyobb). Ugyanakkor a lakosság természetes szaporulata erősen csökkent: az 1948—1953-as időszakban 1641 főt tett ki, viszont 1953 és 1961 között már csupán 960 főt (azaz 2,2 ezreléket). Ez olyan kicsiny ezrelék, amellyel nem biztosítható a lakosság növekedése.

Ha ez így folytatódik, s ha feltételezzük, hogy a születési ezrelék megmarad ezen a szinten, a nemzedékcseré nem bonyolódhat le 67 év alatt (ami az átlagos élettartam), hanem 73—75 év alatt. De meg ez is csak a nemzedékcserét tenné lehetővé, és semmiképpen a népeseg növekedését. Ezen túl, egy ilyen alacsony ezrelek, mar az 1980-as évektől lassan, később pedig nagyobb mértékben a lakosság számának a csökkentését eredményezné. Ezáltal a lakosság száma 8—10 százalékkal csökkenne a következő három-négy évtizedben.

Feltételezve a natalitás és mortalitás stagnálását a következő időszakban, a vajdasági magyaroknak 1981-ben mar 15,4 százaléka (a felbecsült 475 000-ból 73 000) 65 éves, illetve ennél idősebb lesz, míg 1961-ben csupán 9,3 százalék (442 000-ből 41 000) volt e korhatárban. Ugyanakkor a 0—4 éves korosztály részvétele a lakosság számában 1981-ben 7,16 százalék lesz (475 000-ből 34 000) szemben az 1961-es népszámlálási adattal, amikor 9 százalékot tett ki (442 000-ből 41 000). Valószínű tenát, hogy ennek az arányában fog megnövekedni a halálozási ezrelék is. Ilyen helyzetben nélkülözhetetlen lenne, hogy a születési ezrelék legalább 15—16 ezrelék legyen. Ez biztosítaná a lakosság egyszerű reprodukcióját, a nemzedékcserét, s esetleg kismértékű lakosságnövekedés is jelentkezhetne.

Nincs komolyabb indikációnk arra, hogy a fertilitás gyorsabban növekedjék, illetve hogy ez a lakosság előregedésének az iramát lényegesen megváltoztassa. A jugoszláviai magyarok esetében a csecsemőelhalálozás további csökkenése már nem lehet jelentős, mert már eddig is az országban a legkisebb. Esetleg némi változás történhet az élettartam további növekedésében, bár az is országos viszonylatban a legmagasabbak közé tartozik.

Mindezeknél a feltevéseknél nem számoltunk több más tényezővel, amelyek a jugoszláviai magyarság jövendőbeli demográfiai helyzetének szintetizáló megvilágításához nélkülözhetetlenek. Ha ezeket a tényezőket is figyelembe vennénk, a helyzet sokban változna — jóllehet rosszabbodna.

Itt mindenekelőtt a migrációra gondolok. Nehéz megmondani, hogy

ez a jelenség hogyan mutatkozik majd meg a következő években, illetve évtizedekben.

Mindenesetre, már eddig is jelentős a magyarság egy részének leszakadása a jugoszláviai magyar etnikum testéről, azáltal, hogy a köztársaságoknak azokra a részeire költözik, amelyek tökéletes etnikai elszigeteltséghez, felszívódáshoz, beolvadáshoz vezetnek.

A magyar etnikai jelleg elvesztése, a nyelvhasználatról való lemondás izolált környezetben különösen előrehaladott folyamat Szlavóniában, Horvátországban, Szerémségben és Bánát egyes részein. Természetesen az etnikai jelleg elvesztése különösen érvényes a Szerbia szűkebb térségében élő magyar nemzetiségűekre is. Mindennek a következménye csak az elkövetkező évtizedekben mutatkozik meg.

Ismeretlen előttünk, hogy milyen méretű demográfiai eltolódást hoz majd magával a magyar anyanyelvű iskolák és nyelvtanítás hiánya, illetve fogyatékossága. Valószínű, hogy ez nem közvetlen asszimilációs tényező Vajdaságban (Bácskában és Bánátban), ahol az anyanyelv ápolásának más formái is léteznek. Más, etnikailag elszigetelt környezetben viszont ez a jelenség a többi együtttható következménye és kísérője.

Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a depopulációs folyamatok a továbbiakban teljesen ismeretlen fordulatot kaphatnak, ha nem lesznek társadalmunk tudatos erőinek ellenőrzése alatt.

Egy világos: a depopulációs jelenségek nemkívánatosak, s az asszimilációs folyamatokat is hovatovább lassítani kell. A jövőben az asszimiláció méreteit kizárólag a vegyes házasságokra kellene korlátozni. Az asszimilációnak ez a formája a legtermészetesebb, minden politikai tényezőtől mentes. Viszont ha e keretek közé szorítjuk vissza e jelenséget, akkor ez lassú folyamat lesz — olyan hosszú, mint minden nép kölcsönös, egymás közötti asszimilációja. A jelenség így teljesen internacionalista alapot kap.

A demográfiai-politikai megoldások keresése tehát egyre nélkülözhetlenebb — különösen Vajdaságban. Mert mindazok a demográfiai jelenségek, amelyekről írtam, nem csupán a magyarok, hanem Vajdaság valamennyi nemzetiségének közös problémája.